

Poznań, 30 listopada 2023 r.

prof. UAM dr hab. Monika Oliwa-Ciesielska
Zakład Badań Problemów Społecznych i Pracy Socjalnej
Wydział Socjologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Ewy Piechowskiej-Gremplicy
pt. „Codzienne życie seniorów w Polsce i Gruzji na przykładzie wybranych społeczności
wiejskich”

przygotowanej w Kolegium Nauk Społecznych, Instytucie Nauk Socjologicznych
Uniwersytet Rzeszowski.
Promotor pracy Prof. UR dr hab. Krystyna Leśniak-Moczuk

Ogólna ocena prezentowanej pracy doktorskiej

Praca Pani mgr Ewy Piechowskiej-Gremplicy analizuje problem funkcjonowania seniorów w Wetlinie i Chizabawrze, porównując sposoby życia w miejscowościach oddalonych od siebie pod względem geograficznym, a jednocześnie zbliżonych pod względem ukształtowania terenu i surowości górskiego klimatu. Walorem przedłożonej do recenzji dysertacji jest bez wątpienia podjęty temat, ale także realizacja projektu badawczego, który zawiera odważnie zaplanowane badania empiryczne.

Przedsięwzięcie jakie jest opisane w dysertacji wskazuje na zainteresowanie Doktorantki problemami związanymi ze starością, która w prezentowanej pracy jest dodatkowo naznaczona trudnymi warunkami życia. Podjęty w dysertacji temat należy traktować w kategoriach aktualnych problemów społecznych.

Projekt badań jest interesujący, a mimo wielu opublikowanych badań dotyczących starości, praca wypełnia obszar oczekiwanych publikacji, które uwzględniałyby aspekty wpływu kultury, geograficzne różnice czy też stopień rozwoju gospodarczego – warunkujące jakość życia seniorów. Autorka starała się prowadzić analizę właśnie w tych kontekstach, co uznać należy za ważne dla ostatecznych wniosków.

Wybór obszaru badań jakiego dokonała Doktorantka i ich zrealizowanie zasługuje na docenienie, nie tylko ze względu na trudny obszar badań, prowadzonych w małych wioskach, wśród seniorów, którzy żyjąc w swoistych enklawach, zwykle nie są entuzjastycznie nastawieni do „obcych”. Organizacja realizowanych badań oraz pozyskany materiał empiryczny wskazują na umiejętności badawcze Doktorantki.

Biorąc pod uwagę metodologiczne aspekty pracy i zasady konstruowania rozprawy doktorskiej, w ogólnym ujęciu można stwierdzić, że spełnia ona wymogi ustawowe. Tytuł pracy jednoznacznie odnosi się do treści i został sformułowany precyzyjnie. Także przedmiot podjętych badań jest poznawczo istotny i interesujący.

Ogólna ocena pracy wyrażona w powyższych stwierdzeniach jest pozytywna. W dalszej części recenzji wskazuję na szczegółowe przesłanki, pozwalające zarówno na docenienie wybranych aspektów pracy, a także te wymagające refleksji i ewentualnych korekt (co pozostawiam do decyzji Doktorantki).

Szczegółowa ocena pracy według wskazanych kryteriów

Struktura pracy

Treść rozprawy jest bardzo rozbudowana, wliczając rozdziały merytoryczne, wstęp, zakończenie i bibliografię a także aneks, jako całość zawiera 334 strony.

Pracę charakteryzuje przejrzysta struktura. Wybrane przez Autorkę nurty socjologiczne ukazują odmienne i dopełniające się spojrzenia na problem społecznego funkcjonowania jednostek i grup. Doceniam klasyczne ujęcie struktury pracy, odpowiedni podział treści. Narracja prowadzi czytelnika właśnie od ujęć teoretycznych, poprzez skupienie się na głównych aspektach analizujących starość, aż po badania własne prowadzone samodzielnie przez Autorkę. Powoduje to, że całość jest uporządkowana. Badania empiryczne na temat dwóch wybranych miejscowości Wetliny i Chizabawry, stanowią znaczną część dysertacji, a uwzględniając analizę źródeł zastanych zawarte są w trzech rozdziałach (ss. 97-326).

Struktura pracy w zamyśle jest podzielona na część teoretyczną analizowanych zagadnień i część empiryczną, która prowadzi do ustaleń badawczych – głównie odniesionych do analizy porównawczej codziennego życia seniorów z górskich miejscowości w Polsce i w Gruzji.

Analiza skupiona jest na problemie samotności, wykluczenia społecznego, aktywności fizycznej i zaangażowania społecznego.

Badania własne Autorki mają wyraźną koncepcję, całość jest spójna a jednoznacznie określony obszar badań nadaje jej uporządkowany charakter.

Metodologia

Praca ma dobrze zaprojektowane badania empiryczne, które pozwoliły na uzyskanie odpowiedniego materiału do analizy. Dużym atutem w części metodologicznej jest poprawny dobór próby (celowy i wyczerpujący; określony wymogami: wiek, miejsce zamieszkania), co przyniosło nadspodziewane rezultaty w zakresie jej liczebności. Biorąc pod uwagę wielkość populacji seniorów w badanych miejscowościach, należy docenić liczbę respondentów, którzy stanowili ponad połowę wybranej kategorii. Przeprowadzenie 82 wywiadów kwestionariuszowych z mieszkańcami wybranych wsi, oraz 19 wywiadów swobodnych i 9 indywidualnych wywiadów pogłębionych uznać należy za wystarczające, o czym świadczy uzyskany stopień nasycenia pozyskanych treści. Liczbę wywiadów należy docenić, zważywszy na warunki prowadzonych badań, specyfikę respondentów (obcojęzyczność) i czas pandemii nie sprzyjający badaniom terenowym. Także w tym względzie zapewne znaczną rolę odegrały umiejętności badawcze Autorki, znajomość obszaru badań i Jej determinacja.

Zamierzenia badawcze dały szansę na porównanie sposobu funkcjonowania, ale także mentalnego obrazowania doświadczeń będących udziałem osób starszych. Podobieństwo życia, określone tożsame warunki funkcjonowania (górzystość terenu, peryferyjność, ubóstwo) jest trafnym kryterium doboru. Jednocześnie odległość terytorialna i kulturowa jest w pracy wyzwaniem dla znalezienia niebanalnie określonych punktów wspólnych i różnic. (W tym poszukiwaniu Autorka poradziła sobie bardzo dobrze, choć niekiedy w pracy można zauważyć oczywiste perspektywy spojrzenia na pozyskane dane).

Na docenienie zasługuje długotrwałe doświadczenie Doktorantki w pracy z seniorami, które ma umocowanie w pracy zawodowej i wolontariacie, co zapewne pozwoliło na wytworzenie profesjonalnej atmosfery wywiadów (o czym Autorka wspomina w pracy). Współdzystowanie z mieszkańcami badanych wiosek zapewne przyczyniło się do pozyskania rozbudowanych wypowiedzi respondentów, które są częścią egzemplifikacji zawartych w dysertacji.

W prezentowanej pracy główny problem badawczy wraz z problemami szczegółowymi określa zakres badań, który jest faktycznie podjęty w analizie. Wykorzystane w badaniach techniki i skonstruowane narzędzia są adekwatne; organizacja badań i sposób ich przeprowadzenia są jednoznacznie pozytywne. Pozyskane z wywiadów treści są interesujące i zróżnicowane na tyle, że pozwoliłyby to nawet na bardziej pogłębione analizy.

Problem badawczy jest ujęty opisowo, a pytania badawcze wyczerpują problem. Praca zrealizowała zamierzony cel. Ukazała zaradność i jednocześnie bezsilność osób w podeszłym wieku wobec trudów życia codziennego, którzy zamieszkują dwie odległe miejscowości w Polsce i w Gruzji. Analiza porównawcza badanych przejawów życia codziennego seniorów, zarysowana została wokół aspektów: religijnego, społecznego, gospodarczego i kulturowego.

Do części metodologicznej mam jednak pewne uwagi. W części tej Autorka zawarła szeroki opis teoretyczny metod i technik. W metodologii jednak za zbędne uznaję wyjaśnienia i określenia definicyjne przybliżające rozumienie podstawowych elementów badań, jak np. definiowanie czym są: cel, problem, hipoteza, zmienne, wskaźniki. Są to kategorie oczywiste dla dyscypliny i nie jest potrzebne ich wyjaśnianie, zwłaszcza jeśli tak jak w prezentowanej pracy, nie stanowią odniesienia krytycznego. Tę część charakteryzuje także pewna niekonsekwencja – w pracy zawarte jest rozumienie kategorii techniki badawczej wg. Lutyńskiego, po czym Autorka techniki określa jednak mianem metod (np. za metodę uznaje wywiad, który jest komunikacyjną techniką pozyskiwania danych). Warto aby Autorka zadbała o jednoznaczność pojęć.

Uważam także, że hipoteza główna nie powinna mieć tak złożonego charakteru. W niej bowiem Autorka zawarła kilka hipotez (a w zasadzie założeń badawczych). Ostatnie zdanie w tej rozbudowanej hipotezie jest znacznie uogólnione i oprócz tego odnosi do przyszłego, bliżej nieokreślonego stanu rzeczy. Nie sposób w tak zarysowanych badaniach dokonać jej weryfikacji (s. 104 „Komunikacja międzykulturowa dokonująca się spontanicznie może w perspektywie unifikować styl życia przyszłych pokoleń”).

Mam także techniczną uwagę, dotyczącą cytatów wypowiedzi respondentów – warto oznaczać je w egzemplifikacji według opracowanego klucza, ponieważ pozwalałoby to na śledzenie w tekście wypowiedzi poszczególnych respondentów, co sprzyja m. in. zrozumieniu ich postaw w kontekście szerszych przekonań.

Odnosnie do narzędzi badawczych, warto zwracać uwagę na to, aby otwartych pytań nie ograniczać wariantami rozstrzygnięcia, np. pyt. 50. Zamiast pytać „Czy uczestnictwo P. wspólnie ze społecznością lokalną w uroczystościach kościelnych wynika z głębokiej wiary

czy z powodu opinii publicznej sąsiadów?”, poprawnym byłoby np. pytanie o motyw uczestnictwa w uroczystościach religijnych.

Strona redakcyjna dysertacji

Praca zawiera pełną dokumentację źródeł literaturowych. Przypisy, redakcja tabel, zostały przygotowane zgodnie z obowiązującymi zasadami. Poziom redakcyjny opracowania jest akceptowalny. Niezbyt chętnie wskazuję na kwestie uchybień językowych, jednak ich skala skłania do poczynienia wzmianki o tym aspekcie pracy. Pracę należało dopracować pod tym względem, ponieważ dość częste są w niej błędy literowe, gramatyczne, składniowe, interpunkcyjne a niekiedy wtrącenia potoczne (sam zapis kluczowej w badaniach wsi ma dwie formy – nawet w samym spisie treści). Wskazuje to na słabą korektę tekstu, której na poziomie pracy doktorskiej nie da się usprawiedliwić nieuwagą.

Poza tym w pracy zawartych jest wiele skrótów myślowych, które wymagają korekty, aby nie stać się nośnikami niejasności czy nieporozumień, np. s. 28, na której widnieje, że to B. Synak umieścił symboliczny interakcjonizm i fenomenologię w nurcie interakcjonistycznym. Czy też, że twórcą interakcjonizmu symbolicznego jest Herbert Blumer (winno być precyzyjnie – twórcą nazwy). Ta sama niezręczność przytrafia się gdy Autorka lokuje Bronisława Malinowskiego jednoznacznie w analizowanym nurcie interakcjonistycznym. Skorygowania wymaga również użyte (zapewne pod wpływem omawianej literatury) określenie instytucji wsparcia w starości jako „domów opieki”, (s. 92) które jako niepoprawne eliminowane jest z debaty w gronie osób profesjonalnie przygotowanych do świadczenia wsparcia społecznego.

Zawarte w pracy publicystyczne określenia również warto przeredagować, np. w R. 4.5 jest mowa o znalezionym „swoim miejscu na ziemi”; „poszukujących spokoju ducha”; „dorabianiu pieniędzy”; czy o ubiorze „traktując strój jako osłonę przed słońcem lub zimnem a nie jak rewię mody” itd. Takich zwrotów warto unikać dbając o naukową narrację.

Ocena realizacji projektu badawczego

Autorka zamierzała wyjaśnić problemy związane ze starzeniem się (starością) lokując je w wybranych nurtach socjologicznych (Rozdział 1.). Analiza tych nurtów wychodzi od ich ogólnej charakterystyki, a następnie przechodzi do ukierunkowania ich na problem starości. Nie zawsze wprost, ale jedynie domyślnie można stwierdzić, jak dane koncepcje mogłyby wyjaśniać analizowany problem starości. W tym względzie można mieć niedosyt interpretacji odautorskiej, przybliżającej orientacje socjologiczne do głównego problemu pracy. Co jednak cenne – w przedstawianych nurtach są klasycy myśli socjologicznej, a w zaproponowanym przekazie Autorka potrafi syntetycznie przekazać główne wątki idei.

Literaturowa podstawa podjętych w dysertacji analiz jest bardzo bogata. Autorka zamieściła w pracy bardzo rozbudowaną ilościowo i adekwatną pod względem treści literaturę, a publikacje są w pracy bardzo dobrze wykorzystane. Pewien niedosyt budzi charakteryzowanie w pracy kluczowych koncepcji, za innymi autorami, nie sięganie w omawianiu tych najważniejszych do polskich przekładów, które są przecież powszechnie dostępne.

Spośród części teoretycznych w mojej ocenie rozdział 2. „Biologiczne i społeczne przejawy starości”, jest bardzo dobrze napisany, wyczerpująco i wielowątkowo podejmuje problem starości, co przekonuje, że Autorka jest doskonale zaznajomiona z podjętym tematem, a to pozwala zobaczyć jak szeroko można analizować badany problem.

W ogólnej ocenie można uznać, że Pani mgr Ewa Piechowska-Gremplica uzyskała materiał badawczy o znacznym nasyceniu. Cenne w pracy są treści zawarte w R. 4, podejmującym charakterystykę społeczno-gospodarczą badanych obszarów Gruzji i Polski, które są syntetycznie ujęte, a opis unika wartościujących sądów.

Za istotne w dysertacji można uznać wskazania Autorki na tło religijne (krajów i miejscowości), które pomaga zrozumieć współcześnie odnoszony do tradycyjnych wartości sposób funkcjonowania mieszkańców. Ta część jest ciekawa, pokazuje umiejętności syntetyzowania obszernych wątków.

Zebrane dane są bardzo interesujące i dość zaskakująco ukazują niezakłócone współzamieszkiwanie w wioskach. Trochę szkoda, że w pracy brak jest znaczących opisów (naturalnych w każdej społeczności) podstawowych procesów grupowych (np. konfliktów, sposobów ich rozwiązywania, tworzenia koalicji, antagonizmów, buntu). Mimo podkreślania w pracy pozytywnych cech życia sąsiedzkiego i niebywalej bezinteresowności (szczególnie Gruzynów) można jednak dostrzec uzyskane w badaniach symptomy „interesowności”, o tym świadczy choćby odpłatność za usługę wypasu zwierząt w sytuacji, gdy senior nie jest w stanie pełnić tych obowiązków. Interesujące w tym kontekście byłyby zaobserwowane, deklarowane,

czy choćby antycypowane przez badacza relacje konfliktogenne, sporne, problemowe w danych miejscowościach. Pytanie zatem o przyczynę braku w pracy odniesienia do tych aspektów życia społeczności wydaje się zasadne.

Rozdział 5. stanowi zwieńczenie badań empirycznych Autorki. Po charakterystykach topograficznych i opisach życia społecznego (w Rozdziale 4.), na podstawie technik obserwacyjnych i komunikacyjnych Autorka opracowała całościowy obraz trudnego życia seniorów, które mimo to jest w ich przekonaniach pełne akceptacji i pokornej zgody na dotkliwe doświadczenia. Jest to także pośrednio obraz dobrze przeprowadzonych wywiadów, nawet w obliczu bariery językowej.

Choć ta część jest w dużej mierze jednak dość odtwórcza (głównie zawiera wierną sprawozdawczość z wywiadów), to ma w sobie potencjał na szerszą interpretację, naukowe wyjaśnienie, pogłębione refleksje, które np. mogłyby konfrontować samoocenę seniorów z oceną osób z zewnątrz – nie doceniających pseudo-sielankowego sposobu funkcjonowania. W badaniach Autorka skrupulatnie i reportersko odtworzyła sposób życia ludzi, odpowiadając na pytanie: jak jest?; rzadziej podejmując teoretyczne ramy wyjaśnień: dlaczego tak jest? Być może utrudnieniem w pozyskaniu bardziej zróżnicowanego materiału i pogłębionych analiz jest narzędzie, które skonstruowane jest w taki sposób, że pytania są bezpośrednim wyrażeniem poszukiwanych zagadnień. Nieco brakuje takich konstrukcji pytań, które pozwoliłyby wydobyć coś więcej niż deklaracje respondentów, powtarzane w opisie cytatów.

Obraz funkcjonowania ludzi w badanych miejscowościach jest nacechowany wieloma deficytami, znacznie wykraczającymi poza akceptowalny we współczesnym świecie godny poziom życia. Pytania w wywiadzie skonstruowane są tak, że można było spodziewać się uruchomienia wśród respondentów postawy obronnej, powodowanej m. in. wstydem i pokorą wobec trudności z którymi się mierzą, a których nie mają możliwości pokonać. Dlatego zapewne m. in. stosunek do skrajnie trudnych warunków jest tak pozytywny, a czasem nawet entuzjastyczny. Są to typowe postawy uruchamiane w kulturze ubóstwa. Pogłębione badania mogłyby wykroczyć poza te deklaracje. Doceniam to, że takie właśnie wnioski, wykraczające poza schemat odpowiedzi respondentów są zamieszczone w części dotyczącej zdrowia, gdzie widać uwarunkowane tłem kulturowo-społecznym oceny samopoczucia fizycznego i psychicznego i refleksyjne interpretacje tego stanu.

Podsumowanie zawarte w pracy jest trafne i ukazujące rezultaty badań. W tej części najwyraźniej widoczne są jednoznaczne porównania dokonane przez Doktorantkę i jednoznaczne odniesienie do problemów badawczych.

Pomimo kilku uwag, z przekonaniem mogę stwierdzić, że Pani mgr Ewa Piechowska-Gremplica jest bardzo dobrym badaczem, świetnym obserwatorem życia ludzi, co wpisuje ją także w obszar socjologii codzienności. Prowadzone wywiady w trudnych warunkach pokazują umiejętności badawcze Pani magister i postawę szacunku wobec szczególnej kategorii jaką są seniorzy.

Zagadnienia do dyskusji

1. Niewątpliwie przegląd wybranych teorii ulokowanych w odrębnych nurtach socjologicznych stanowi bardzo dobre tło do badań, odpowiednio określa teoretyczne ramy pracy. (Ponieważ wprost nie zostało w pracy wyrażone, który z tych nurtów jest zdaniem Autorki najbardziej przekonujący w całościowym wyjaśnieniu podjętych problemów starości, ciekawi mnie, ku któremu z nich skłania się Autorka i jak uzasadnia swój wybór?).
2. W procesie badawczym – co naturalne – były potencjalne i występujące zakłócenia w uzyskaniu danych (np. w wypowiedziach respondentów). Interesujące są dla mnie sposoby przewycięzania tych zakłóceń, które Autorka zastosowała w procesie zabierania danych, oraz które z nich jest skłonna uznać za najtrafniejsze. Same warunki przeprowadzenia wywiadów nie były tożsame (np. w Gruzji, jak czytamy w pracy, mężczyźni nadzorowali wywiady z kobietami). Jak zatem Doktorantka radziła sobie z tymi zakłóceniami i w jakim stopniu wpłynęło to na pozyskane dane, np. o skrajnie subiektywnym poczuciu samotności, które jak można sądzić trudniej jest relacjonować zgodnie z prawdą w obecności bliskich osób.
3. Na s. 93 jest wskazanie: „Wszystkie działania na rzecz seniorów podejmowane przez państwo oraz samorządy terytorialne, są następstwem przemyśleń, wymiany spostrzeżeń, ustaleń, koncepcji przez organizacje, federacje i stowarzyszenia światowe, Europejskie i Polskie, których głównym celem jest ochrona praw osób starszych i przeciwdziałanie marginalizacji tych osób ze względu na wiek”. W kontekście tego stwierdzenia interesujące jest to, czy analizując realne działania różnych instytucji

można wskazać odstępstwa od tak przyjętych celów i ostatecznie zobaczyć przyczynianie się do marginalizacji seniorów?

4. W zakończeniu Autorka wskazuje dodatkowo na cel pragmatyczny badań – pozyskanie wiedzy po to, aby udzielić trafnej pomocy mieszkańcom. Interesujące jest to, o jakiej pomocy jest mowa, co w wyniku badań ustaliła Autorka dla dalszych działań na rzecz seniorów?

Konkluzja

Na koniec chcę docenić odważnie podjęty projekt badawczy, który zogniskowany jest na codziennym życiu seniorów w skrajnie trudnych warunkach. Swoista hermetyczność miejscowości badanych, które stały się obszarem badawczym wymagały bezsprzecznie nie tylko socjologicznej wiedzy i umiejętności metodologicznych, ale także determinacji, co należy szczególnie podkreślić.

Praca doktorska Pani mgr Ewy Piechowskiej-Gremplicy „Codzienne życie seniorów w Polsce i Gruzji na przykładzie wybranych społeczności wiejskich” jest przedsięwzięciem badawczym, przygotowanym na podstawie socjologicznych analiz, odnoszących do badań empirycznych Doktorantki. Interesujący pomysł badawczy, ciekawe zamierzenia badawcze, pomyślnie zrealizowany projekt badawczy oraz nakład włożonej pracy w realizację badań, stanowią podstawę dla sformułowania końcowej oceny, że **rozprawa doktorska jest przedsięwzięciem potwierdzającym przygotowanie Doktorantki do samodzielnej pracy badawczej. Przedłożona dysertacja dowodzi, że Doktorantka wykazała się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.**

Praca spełnia wymagania określone w Ustawie Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce i na podstawie Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tj. DZ. U. z 2023 r., poz. 742 z późn. zm.), może stanowić podstawę do publicznej obrony.

Monika Oliwa - Ciesielska